

УДК 378.4:61

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/28.208680>

Анна ЛЕВИЦЬКА,
 orcid.org/0000-0002-5563-3353
 аспірантка кафедри педагогіки

Південноукраїнського національного педагогічного університету
 імені К. Д. Ушинського
 (Одеса, Україна) a-io@mail.ua

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Стаття присвячена визначенню поняття «готовність майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії» й окресленню шляхів формування означеного конструкту в освітньому процесі закладів вищої медичної освіти. Розглянуто підходи науковців до визначення сутності понять «готовність», «готовність до професійної діяльності», «готовність до міжкультурної взаємодії». Визначено, що готовність майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії – це особистісний психологічний стан, який характеризується позитивною настановою на співробітництво із представниками різних культур, установа з ними довірчих відносин, наявністю знань про традиції своєї та інших культур, дотриманням професійного етикету в медичній галузі, вміннями вербального й невербального спілкування, особистісними і професійними якостями, що сприятиме здійсненню професійної діяльності на високому рівні. Зазначено, що основними вміннями міжкультурної взаємодії є вміння орієнтуватись у феноменах іншого способу життя, іншої свідомості й системи почуттів, ієрархії цінностей; будувати взаєморозуміння у процесі спілкування; сприймати й розуміти факти іншої культури, порівнювати їх із власним світоглядом і культурним досвідом, знаходити між ними відмінності і схожості; визнавати та приймати такі відмінності; шукати взаєморозуміння через компроміс, який поєднує різні позиції співрозмовників; фокусуватись на взаємодії, що відбувається у процесі спілкування; вчитись толерантно ставитись до всіх співрозмовників, приймаючи та поважаючи їх погляди.

Установлено, що шляхами формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії в подальшій професійній діяльності є створення належних умов для розвитку зацікавленості студентів-медиків у вивченні іншої культури, поглиблення знань щодо національно-культурних особливостей та зразків поведінки представників різних культур як у процесі аудиторних занять, так і в межах цілеспрямованої виховної роботи в позааудиторній діяльності.

Ключові слова: майбутні лікарі, готовність до професійної діяльності, готовність до міжкультурної взаємодії.

Anna LEVYTSKA,
 orcid.org/0000-0002-5563-3353
 Postgraduate Student at the Department of Pedagogy
 of South Ukrainian National Pedagogical University
 named after K. D. Ushinskiy
 (Odesa, Ukraine) a-io@mail.ua

FORMING THE READY FOR FUTURE DOCTORS FOR INTERCULTURAL INTERACTION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

The article is devoted to defining the concept of “future physicians’ readiness for intercultural interaction” and outlining the ways of formation of the specified construct in the educational process of institutions of higher medical education. The approaches of scientists to defining the essence of the concepts “readiness”, “readiness for professional activity”, “readiness for intercultural interaction” are considered. It is determined that future doctors’ readiness for intercultural interaction is a personal psychological state, characterized by positive attitude to cooperation with representatives of different cultures, establishment of mutual trusting relations with them, availability of knowledge about the traditions of their own and other culture, adherence to professional etiquette in medical profession, medical profession and non-verbal communication, personal and professional qualities, which will facilitate high-level professional act.

It is stated that the basic skills of intercultural interaction are the ability to be guided in the phenomena of another way of life, different consciousness and system of feelings, hierarchy of values; build mutual understanding in the process of communication; to perceive and understand facts of another culture, to compare them with one’s own worldview and cultural experience, to find differences and similarities between them; recognize and accept such differences; seek mutual understanding through a compromise that combines the different positions of the interlocutors; focus on the interaction that occurs in the communication process; learn to tolerate all interlocutors by accepting and respecting their views.

It is established that the ways of forming future doctors “readiness for intercultural interaction in further professional activity is to create proper conditions for the development of medical students” interest in studying another culture, to deepen knowledge of national and cultural characteristics and behaviour patterns of representatives of different cultures as in the process of classroom, classroom and within the purposeful educational work in extracurricular activities.

Key words: future doctors, readiness for professional activity, readiness for intercultural interaction.

Постановка проблеми. Реформування вищої освіти в Україні, яке сьогодні відбувається, ставить підвищені вимоги до підготовки конкурентоспроможних майбутніх фахівців, які повинні бути не лише озброєні якісними фаховими знаннями, а вміти використовувати їх у різноманітних професійно-комунікативних ситуаціях у полікультурному середовищі. Особливо це стосується підготовки майбутніх лікарів, професійна діяльність яких зумовлена необхідністю налагодження міжособистісної взаємодії з пацієнтами та їхніми родичами, які можуть відрізнитись своїми традиціями і звичаями. З огляду на зазначене постає необхідність спрямування освітнього процесу в закладах вищої медичної освіти на формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії, здатних до конструктивної взаємодії із представниками інших культур, рас і віросповідань на принципах взаєморозуміння, взаємоповаги та терпимості, до обміну професійним досвідом із вітчизняними та зарубіжними партнерами в умовах різноманітних міжкультурних контактів.

Отже, формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії в подальшій професійній діяльності є важливим завданням викладачів закладів вищої медичної освіти.

Аналіз досліджень. Зазначимо, що питання професійної підготовки майбутніх медичних працівників, формування їхніх особистісних і професійно-значущих якостей постійно перебувають у центрі уваги дослідників, предметом наукових розвідок яких виступають окремі аспекти, а саме: підготовка студентів у медичних вишах (Н. Авраменко, І. Булах, А. Волосовець, Ю. Вороненко, В. Гирін, М. Гребняк, О. Гуменюк, Л. Дудікова, О. Корж, М. Лісовий, В. Москаленко, М. Мруга, Л. Новакова, Х. Мазепа, І. Мельник, І. Паламаренко, С. Тихолаз, Н. Шигонська, В. Ширококов, Ф. Щербакова, О. Яцишина тощо), професійна діяльність в умовах полікультурного середовища (О. Андрійчук, І. Кузнецова, М. Тарарішкіна, І. Тимошук тощо), формування комунікативної культури (Л. Гепенко О. Крсек, О. Опалюк, Л. Рибалко, О. Уваркіна, Ю. Юсеф тощо), міжкультурне професійне спілкування (Г. Андрєєва, О. Волобуєва, І. Гуменна, К. Олександренко, Л. Орбан-Лембрик тощо).

Сутність готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності розглядалась психологами (Б. Ананьєв, М. Дьяченко, Л. Кандилович, О. Ковальова, В. Мясішев, Д. Узнадзе тощо), педагогами (А. Алексюк, В. Борисов, К. Дурай-Новакова, А. Капська, А. Линенко В. Рибалка, С. Сисоєва, В. Сластьонін тощо).

Проблеми формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної комунікації і взаємодії у професійній діяльності в полікультурному світі досліджували Л. Гайсіна, Д. Данко, О. Дігіна, М. Заєць, О. Каверіна, І. Козубовська, І. М'язова, Т. Пилип, Л. Почебут, Т. Сенченкова тощо. Натомість, незважаючи на значну кількість наукових праць щодо підготовки й формування готовності майбутніх фахівців, проблема формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії в науковій літературі висвітлена недостатньо.

Мета статті – визначити поняття «готовність майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії» та окреслити шляхи формування означеного конструкта в освітньому процесі закладів вищої медичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Незаперечним фактом успішного виконання фахівців професійної діяльності в будь-якій галузі є якісна підготовка до її здійснення. За твердженням Т. Танько, «професійна підготовка – це система організаційних і педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і професійної готовності, що визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною й підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати» (Танько, 2004: 16). Результатом професійної підготовки в закладах вищої професійної освіти виступає готовність.

У словнику психологічних термінів готовність трактується як стан особистості, який дозволяє їй успішно увійти у професійне середовище, швидко розвиватись у професійному значенні, й подано такі потрактування готовності до трудової діяльності:

1) інтегральне особистісне утворення, що поєднує стійке прагнення до праці в цій галузі, наявність адекватних знань, умінь, навичок, а також комплекс індивідуально-типологічних, соціально-психологічних особливостей особистості, які зумовлюють високу ефективність її професійного функціонування саме в цій галузі;

2) цілеспрямоване вираження особистості, що охоплює її переконання, погляди, становлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння тощо.

Варто зазначити, що проблемі готовності особистості до певного виду діяльності присвячено значну кількість наукових досліджень, де розкривається сутність і структура означеного конструкту. Розглянемо деякі підходи науковців до визначення сутності готовності.

Так, Н. Кобзар розглядає готовність як психічний стан, інтегративну якість особистості з

багатокомпонентною структурою, що є важливим підґрунтям успішного виконання будь-якої діяльності і є ознакою професійної кваліфікації та результатом цілеспрямованої підготовки. Готовність базується на засвоєнні особистістю специфічних знань і вмінь та передбачає формування таких відношень, настанов і якостей особистості, які сприятимуть майбутньому спеціалістові сумлінно розпочати і творчо виконувати професійні обов'язки, завдання й функції (Кобзар, 2011: 49–50).

Дещо по-іншому визначає це поняття О. Ігнатюк, який наголошує на тому, що готовність – це стан мобілізації психологічних і психофізіологічних систем людини, які забезпечують виконання певної діяльності. Дослідником виокремлено декілька аспектів готовності до діяльності, а саме:

- операційний – володіння певним набором способів дії, знань, умінь та навичок, а також можливості набуття нового досвіду в межах певної діяльності;

- мотиваційний – система спонукальних якостей щодо певної діяльності (мотиви пізнання, досягнення самореалізації тощо);

- соціально-психологічний – рівень зрілості комунікативної сфери особистості, вміння здійснювати колективну розподілену діяльність, підтримувати стосунки в колективі, уникати деструктивних конфліктів тощо;

- психофізіологічний – готовність систем організму діяти в цьому напрямі.

Кожний стан готовності до діяльності, на думку автора, визначається поєднанням різних чинників, які визначають рівні готовності (Ігнатюк, 2009: 113).

Варто зазначити, що науковцями поняття «готовність до діяльності» тлумачиться по-різному, а саме як:

- стійка характеристика особистості, вона охоплює: позитивне ставлення до того чи іншого виду діяльності; адекватні вимогам діяльності риси характеру, здібності, темперамент, мотивації; необхідні знання, вміння, навички; стійкі професійно важливі особливості сприймання, уваги, мислення, емоційних та вольових процесів (Лісо-вська, 2016: 106);

- умова успішного виконання професійної діяльності, яка формується й удосконалюється як самою людиною, так і всією системою заходів, котрі проводяться державою загалом (Дьяченко, 1986: 49);

- цілісний комплекс мотивів, знань, умінь та навичок, особистісних якостей, які забезпечують успішність діяльності» (Сластенин, 2002: 41);

- складна динамічна система, в якій задіяні різні сторони психіки: інтелектуальна, емоційна, мотиваційна та вольова і яка містить «усвідомлені та неусвідомлені настанови, моделі ймовірної поведінки, визначення оптимальних способів діяльності, оцінювання своїх можливостей відповідно до очікуваних складнощів і необхідність досягнення певного результату» (Коджаспирова, 2000: 55);

- фундамент професіоналізму, основою якого є психологічна готовність – «складне особистісне утворення, що охоплює ідейно-моральні і професійні погляди й переконання, професійну спрямованість психічних процесів, оптимізм, налаштованість працювати; спроможність до подолання труднощів, самооцінку результатів праці, потребу у професійному самовихованні, що забезпечує високі результати праці» (Кондрашова, 2006: 148).

Формування готовності діяти, акцентує І. Штих, передбачає «послідовність взаємопов'язаних процедур і дій, а саме: усвідомлення своїх потреб, вимог суспільства; усвідомлення цілей виконання завдань; осмислення й оцінку умов, у яких будуть відбуватись майбутні події; прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів» (Штих, 2017: 89).

Психологи (Г. Балл, Г. Костюк, Є. Мілерян, В. Моляко, П. Перепелиця, М. Смутьсон тощо) наголошують на тому, що готовність перебуває в безпосередньому зв'язку з формуванням, розвитком і вдосконаленням психічних процесів, станів, якостей особистості, необхідних для успішної діяльності. Водночас науковцями зазначається, що готовність як передумова будь-якої діяльності є водночас і її результатом.

Однією з особливостей професійної підготовки майбутніх лікарів є формування готовності до професійної взаємодії з оточенням (пацієнтами, їхніми родичами, колегами, медичним персоналом тощо), що передбачає необхідність опанування ними потрібних у подальшій професійній діяльності комунікативних умінь. До таких ключових комунікативних умінь лікаря М. Філоненко віднесено такі: уміння вести бесіду з пацієнтом, урахувати індивідуальні психологічні особливості пацієнтів, керувати своїм психічним станом, переборювати психологічні бар'єри, виявляти співчуття, проникати у внутрішній світ пацієнта, вислухати й дати пораду, аналізувати всі компоненти своєї діяльності (Філоненко, 2008: 131).

Суголосну думку висловлює І. Гуменна, яка зазначає, що готовність професійно діяти в ситуаціях міжособистісної взаємодії є важливим аспектом професійної діяльності майбутніх лікарів. Це

зумовлює необхідність формування у студентів комунікативних умінь і навичок, які необхідні у практичній діяльності лікаря; культури мовлення, що впливає на успіх професійної діяльності лікаря; іншомовну підготовку, яка є умовою налагодження міжнародних, ділових контактів із метою обміну досвідом, організації та проведенні досліджень у медичній сфері; розвиток навичок професійної комунікації під час фахової підготовки майбутніх лікарів (Гуменна, 2015: 47–48).

Отже, готовність до взаємодії в медичній галузі є важливою передумовою здійснення реальної професійної діяльності, яка будується на підставі оптимальних конструктивних відносин і співробітництва.

На нашу думку, в умовах поширення міжнародних зв'язків, а також урахуваючи те, що в Україні сьогодні навчається багато іноземних студентів, важливим завданням медичних закладів вищої освіти є організація освітнього процесу. Це сприятиме формуванню в майбутніх лікарів не просто готовності до професійної взаємодії в подальшій діяльності, а й до взаємодії в полікультурному середовищі, тобто міжкультурної взаємодії.

Ми суголосні з І. Козубовською й Д. Данко, які, розглядаючи готовність студентів до міжкультурної взаємодії, виокремлюють:

– психологічну готовність, яка передбачає наявність позитивної мотивації до міжкультурного спілкування, усвідомлення наявності відмінних якостей, властивостей та особливостей у кожного з учасників міжкультурної взаємодії; позитивна настанова на співробітництво й формування довірливих відносин у процесі взаємодії;

– теоретичну готовність, котра характеризується наявністю необхідної системи знань про культуру, традиції, особливості вербального й невербального спілкування в конкретному полікультурному середовищі;

– практичну готовність, яка свідчить про сформованість в індивіда вмінь і навичок здійснення ефективної міжкультурної взаємодії.

З огляду на це готовність до міжкультурної взаємодії авторами визначається як особистісний стан, що передбачає наявність у суб'єкта образу, структури дії та постійної спрямованості свідомості на її успішне виконання. Він містить мотиви, орієнтовані на усвідомлення завдань, моделі ймовірної поведінки, побудовані відповідно до наявних знань, визначення спеціальних способів діяльності, оцінку можливостей у їх співвіднесенні з можливими майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного позитивного результату (Козубовська, 2017: 137).

У контексті мультикультурного середовища Л. Гайсіна розглядає готовність до міжкультурної комунікації, й визначає її як інтегративну якість особистості, яка характеризується високим рівнем знань про цю сферу соціальної дійсності, позитивним емоційно-ціннісним ставленням до особливостей різних культур, а також умінням взаємодіяти з їхніми представниками (Гайсіна, 2004: 22–23). Аналогічну думку висловлює Н. Кобзар, трактуючи «готовність до міжкультурної комунікації» як інтегративну якість особистості, яка передбачає володіння спеціальними знаннями, уміннями й навичками, володіння комунікативною, соціокультурною й лінгвістичною компетенціями та наявністю стійких мотивів і позитивного ставлення до міжкультурної взаємодії (Кобзар, 2011: 51).

На підставі аналізу наукового фонду готовність майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії розглядаємо як особистісний психологічний стан, який характеризується позитивною настановою на співробітництво із представниками різних культур, установлення з ними довірчих відносин, наявністю знань щодо традицій своєї та іншої культури, дотриманням професійного етикету в медичній галузі, уміннями вербального й невербального спілкування, особистісними і професійними якостями, що сприятиме здійсненню професійної діяльності на високому рівні.

Отже, наголошує І. Гуменна, підготовка майбутніх лікарів до професійної комунікації, зокрема й міжкультурної, передбачає формування готовності студентів-медиків до професійної діяльності в ситуаціях міжособистісної взаємодії й передбачає таке:

– формування комунікативних умінь і навичок, необхідних у практичній діяльності лікаря;

– формування культури мовлення, що впливає на успіх професійної діяльності лікаря;

– іншомовну підготовку, яка є умовою налагодження міжнародних, ділових контактів із метою обміну досвідом, організації та проведення досліджень у медичній сфері;

– використання під час навчання майбутніх лікарів інноваційних форм і методів, спрямованих на створення мотиваційного середовища, розвиток навичок професійної комунікації під час фахової підготовки (Гуменна, 2015: 103).

Знання закономірностей і стратегій міжкультурної взаємодії дозволяє досягати взаєморозуміння між представниками різних культур, зважаючи на те, що під час зустрічі з іноземними партнерами кожен із комунікантів діє відповідно до своїх культурних норм. Готовність до міжкультурної взаємодії передбачає оволодіння майбутніми

лікарями під час навчання в полікультурному середовищі закладів вищої медичної освіти культурою конструктивного діалогу та полілогу, набуття ними вмінь сприймати, відтворювати та готувати наукові фахові тексти, виголошувати публічні промови, вести, підтримувати ділову розмову (Лісовий, 2006: 15).

До вищезазначених умінь міжкультурної взаємодії Т. Гринкевич, і з цим важко не погодитись, віднесено також такі вміння:

- орієнтуватись у феноменах іншого способу життя, іншої свідомості й системи почуттів, ієрархії цінностей;

- будувати взаєморозуміння у процесі спілкування;

- бути сприйнятливим до нових ідей та мати об'єктивний погляд на речі, сприймаючи власний досвід як один із багатьох можливих варіантів тлумачення реальності;

- сприймати й розуміти факти іншої культури, порівнювати їх із власним світоглядом і культурним досвідом, знаходити між ними відмінності і схожості;

- визнавати та приймати такі відмінності;

- шукати взаєморозуміння через компроміс, який поєднує різні позиції співрозмовників;

- фокусуватись на взаємодії, що відбувається у процесі спілкування;

- учитись толерантно ставитись до всіх співрозмовників, приймаючи та поважаючи їх погляди (Гринкевич, 2006: 104).

Визначаючи шляхи формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії

в подальшій професійній діяльності, вважаємо необхідним створення належних умов для розвитку зацікавленості студентів-медиків у вивченні іншої культури, поглиблення знань щодо національно-культурних особливостей та зразків поведінки представників різних культур як у процесі аудиторних занять, так і в межах цілеспрямованої виховної роботи в позааудиторній діяльності.

Значною мірою на формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії, на нашу думку, впливає й той факт, що в закладах вищої медичної освіти разом навчаються як українські, так й іноземні студенти, що надає їм можливості включатись до інтеркультурних соціальних процесів під час міжнаціонального спілкування, набувати вмінь толерантного ставлення до представників інших культур.

Висновки. Підсумовуючи, доходимо висновку, що формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії під час навчання і в подальшій професійній діяльності є важливим складником їхньої підготовки в закладах вищої медичної освіти, що зумовлює необхідність організації цілеспрямованої діяльності викладачів, спрямованої на позитивну налаштованість студентів-медиків на співробітництво із представниками різних культур на засадах професійної етики, а також толерантного ставлення і взаємоповаги у професійному спілкуванні. Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо у визначенні й науковому обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності майбутніх лікарів до міжкультурної взаємодії у професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайсина Л. Готовность студентов вуза к общению в мультикультурной среде и ее формирование : монография. Оренбург : РИК ГОУ ОГУ, 2004. 113 с.
2. Гринкевич Т. Personality in multicultural society. Іноземні мови в навчальних закладах. 2006. № 2. С. 102–105.
3. Гуменна І. Особливості підготовки майбутніх лікарів до професійної комунікації. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 1(48). 2015. С. 100–104.
4. Дьяченко М., Кандыбович Л. Психологическая готовность. Москва : Наука, 1986. С. 49–52.
5. Ігнатюк О. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика : монографія. Харків : НТУ «ХП», 2009. 432 с.
6. Кобзар Н. Готовність майбутніх менеджерів туризму до міжкультурної комунікації та її компоненти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Луганськ. 2011. № 14(225). Ч. I. С. 48–52.
7. Коджаспирова Г., Коджаспиров А. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. Москва : ИЦ «Академия», 2000. 176 с.
8. Козубовська І., Данко Д. Формування готовності іноземних студентів-медиків до міжкультурного спілкування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 1(40). С. 136–138.
9. Кондрашова Л. Концепція «Взаємодії моральних і психологічних якостей у змісті педагогічного професіоналізму». *Професійне становлення майбутнього вчителя* : монографічний огляд. Кривий Ріг, 2006. 327 с.
10. Лісовий М. Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2006. 196 с.
11. Сластенин В., Исаев И., Шиянов Е. Педагогика : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. В. Сластенина. Москва. : Академия, 2002. 576 с.
12. Тянько Т. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах: автореф. дис. ... д. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2004. 41 с.

13. Філоненко М. Психологія спілкування : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
14. Штих І. Емоційний розвиток майбутніх психологів у процесі професійної підготовки. Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. м. Мукачево, 17–18 травня 2017 р. Мукачево : вид-во МДУ, 2017. С. 88–90.

REFERENCES

1. Gaysina L. F. Gotovnost studentov vuza k obshcheniyu v multikulturnoy srede i eye formirovaniye [Willingness of university students to communicate in multicultural environment and its formation] : monografiya. Orenburg : RIK GOU OGU. 2004. 113 s. [in Russian].
2. Hrynkevych T. Personality in multicultural society. Inozemni movy v navchalnykh zakladakh. 2006. № 2. – S. 102–105 [in Ukrainian].
3. Humenna I. R. Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh likariv do profesiinoi komunikatsii [Features of preparation of future doctors for professional communication]. Naukovyi visnyk MNU imeni V.O.Sukhomlyns'koho. Pedagogichni nauky. 2015. № 1 (48). 2015. S.100–104 [in Ukrainian].
4. Diachenko M. I., Kandybovich L. A. Psikhologicheskaya gotovnost [Psychological readiness]. Moskva : Nauka. 1986. S. 49–52 [in Russian].
5. Ilnatiuk O. A. Formuvannya hotovnosti maibutnoho inzhenera do profesiinoho samovdoskonalennia: teoriia i praktyka [Features of preparation of future doctors for professional communication] : monohrafiya. Kharkiv : NTU «KhPI», 2009. 432 s. [in Ukrainian].
6. Kobzar N. V. Hotovnist maibutnikh menedzheriv turyzmu do mizhkulturnoi komunikatsii ta yii komponenty [Willingness of future tourism managers for intercultural communication and its components]. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Luhansk. 2011. № 14 (225). Ch. I. S. 48–52 [in Ukrainian].
7. Kodzhaspirova G. M., Kodzhaspirov A. Yu. Pedagogicheskii slovar [Pedagogical Dictionary] : dlya stud. vyssh. i sred. ped. ucheb. zavedeniy. Moskva : ITs «Akademiya». 2000. 176 s. [in Russian].
8. Kozubovska I. V., Danko D. V. Formuvannya hotovnosti inozemnykh studentiv-medykiv do mizhkulturnoho spilkuvannya [Formation of readiness of foreign medical students for intercultural communication]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: «Pedagogika. Sotsialna robota». 2017. Vyp. 1 (40). S. 136–138 [in Ukrainian].
9. Kondrashova L. V. Kontsepsiia «Vzaiemodii moralnykh i psikhologichnykh yakosti u zmisti pedagogichnoho profesionalizmu». Profesiine stanovlennia maibutnoho vchytelia [The concept of "Interaction of moral and psychological qualities in the content of pedagogical professionalism". Professional formation of the future teacher] : monohrafichniy ohliad. Kryvyi Rih, 2006. 327 s. [in Ukrainian].
10. Lisovyi M. I. Formuvannya profesiinoho movlennia maibutnikh medychnykh pratsivnykiv u vyshchyykh medychnykh navchalnykh zakladakh [Formation of professional speech of future medical professionals in higher medical institutions] : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 Vinnytsia, 2006. 196 s. [in Ukrainian].
11. Slastenina V. A., Isayev I. F., Shiyanov E. N. Pedagogika [Pedagogy] : ucheb. posob. dlya stud. vyssh. ped. ucheb. zavedeniy / pod red. V. A. Slastenina. Moskva. : Akademiya. 2002. 576 s. [in Russian].
12. Tanko T. P. Teoriia ta praktyka muzychno-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv u pedagogichnykh universytetakh [Theory and Practice of Music-Pedagogical Preparation of Future Preschool Educators at Pedagogical Universities] : avtoref. dys. ... d. ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv, 2004. 41 s.
13. Filonenko M. M. Psykholohiia spilkuvannya [Psychology of communication] : pidruchnyk. Kyiv : Tsentri uchbovoi literatury, 2008. 224 s. [in Ukrainian].
14. Shtykh I. I. Emotsiynyi rozvytok maibutnikh psikhologiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Emotional development of future psychologists in the process of vocational training]. Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti rozvytku osobystosti v osvithomu prostori : zb. tez dop. Vseukr. nauk.-prakt. конф. м. Мукачево, 17–18 травня 2017 р. Мукачево : vyd-vo MDU, 2017. S. 88–90 [in Ukrainian].